

▣ Sarjamuoto ja kerronnan keinot
Laila Hirvisaaren historiallisissa
romaanisarjoissa

—

Sarianna Kankkunen

R

—

omaanin sarjamuotoa on tutkittu vain vähän, vaikka romaani-sarjat muodostavat merkittävän osan sekä eurooppalaisesta että kotimaisesta kirjallisuudesta. Tässä artikkelissa tarkastelen Laila Hirvisaaren (1938–2021) historiallisia romaanisarjoja ja perehdyn niiden rakenteeseen ja kerronnan keinoihin. 41 romaania julkaissut Hirvisaari (vuosina 1958–2004 Hietamies) on yksi Suomen luetuimmista kirjailijoista, mutta tutkimuksessa hänen tuotantonsa on jäänyt katveeseen. Kuten monia viihdekirjailijoiksi miellettyjä tekijöitä, myös Hirvisaarta on tutkittu lähinnä hänen lukijoidensa näkökulmasta (Linko 1997; 1998). Valtaosa kirjailijan teoksista ilmestyi moniosaisina romaanisarjoina. Artikkelini on paitsi kartoitus Hirvisaaren tuotannosta, myös kokeilu siitä, miten laajoja teossarjoja voi tarkastella yhdistämällä määrällistä ja laadullista analyysia.¹

Taustan tämän artikkelin tarkastelulle muodostaa viime vuosina virinnyt sarjamuodon uudelleenarviointi humanistisessa tutkimuksessa. Umberto Eco (1990) nosti jo *Limits of Interpretation* -kokoelmassaan sarjallisuuden postmodernin estetiikan erityispiirteeksi, mutta kuten Reimer et al. (2014a, 5) toteavat, on sarjallisuuden tutkimus keskittynyt pikemminkin yleisöihin ja sarjallisuuteen ilmiönä kuin sarjaan muotona ja esteettisenä ilmiönä. Poikkeuksen muodostavat jo mainittu Eco (1990) sekä hänen ajatuksiaan edelleen kehittelevä Heta Pyrhönen (2008), joiden kiinnostuksen kohteena on ollut sarjamuodon suhde aikaan. Erityisesti romaanin sarjamuoto kaipaa kartoitusta, sillä sarjallisuuden tarkastelu on kirjallisuudentutkimuksessa painottunut lyhytproosaan (Mann 1989; Dunn & Morris 1995; Haapala 2011; Ingram 1971). Harvinaisen poikkeuksen muodostaa rikoskirjallisuuden tutkimus; Karin Molander Danielsson (2002) tarkastelee tutkimuksessaan sarjallisuuden vaikutusta rikosromaanin muotopiirteisiin, kuten sulkeumaan.

2010-luku toi mukanaan sarjamuotoon keskittyvän tutkimuksen renessanssin, joka näkyi Euroopassa erityisesti saksankielisellä alueella Freie Universität Berliniin perustetun Popular Seriality Research Unitin (2010–2016) ja sen lukuisien projektien myötä. Yksikön tutkimustuloksia on julkaistu useissa yhteyksissä (ks. esim. Kelleter 2017; Looock 2014). Kirjallisuuden- ja mediatutkimuksen (ks. esim. Rothöhler 2020) ohella sarjamuodon tutkimus on levinnyt myös tieteenfilosofian ja aatehistorian aloille. Tieteenhistorian edustajat ovat nostaneet esille sarjamuodon yhteydet 1800-luvun tieteeseen ja epistemologiaan: aikakauden suuret teoriat, kuten evoluutioteoria, esitettiin ja perusteltiin visuaalisten kehityssarjojen avulla ja julkaistiin sarjoittain ilmestyvissä julkaisuissa (Hopwood, Schaffer & Secord 2010). Clare Pettitt (2020; 2022) liittää sarjamuotoisen julkaisemisen kehityksen 1800-luvun poliittisiin vallankumouksiin; hänen tutkimusotteensa lavenee kirjallisuudentutkimuksesta modernin ajan aatehistoriaksi.

Romaanin sarjallisuutta on perinteisesti lähestytty viktoriaanisen ajan kirjallisuuden kautta. 2010- ja 2020-luvuilla sarjallisuuden tarkastelu on laajentunut sarjamuodon ylijärjestyksen (Stein & Wiele 2019) sekä esteettisten ja

episteemisten mahdollisuuksien (Maskarinec 2023) kartoittamiseen. Sarjallisuutta tutkitaan myös kasvavassa määrin suhteessa tiettyihin lajeihin, kuten rikos- (Anderson, Miranda & Pezzotti 2015) ja lastenkirjallisuuteen (Reimer et al. 2014b), joissa sitä esiintyy paljon.

Tarkastelen seuraavaksi aikuisille suunnatun sarjamuotoisen kerronnan suurlajia, historiallista romaanisarjaa, ja jäljitän sen tuotantoa ja osin ristiriitaista vastaanottoa sotienjälkeisenä aikana. Tämän jälkeen perehdyn tutkimuskohteeseeni eli Laila Hirvisaareen, jonka voi lukea sotienjälkeisen Suomen tärkeimpiin tekijöihin historiallisen romaanisarjan alalla. Esittelen ja analysoin Hirvisaaren sarjamuotoa ja sen kerronnallisia ratkaisuja ja esitän lopuksi myös tulkinnan näiden piirteiden merkityksestä, joka liittyy historiakäsityksen dynaamisuuteen.

Historiallinen romaanisarja, sodanjälkeinen yllättäjä?

Romaanisarjalle ei ole olemassa yleisesti hyväksyttyä määritelmää, eikä rajanveto moniosaisen romaanin ja romaanisarjan välillä ole aina mahdollista. Viitataan romaanisarjalla useammasta teoksesta koostuvaan kokonaisuuteen, jossa teokset ovat useimmiten luettavissa myös itsenäisinä romaaneina, mutta muodostavat yli teosrajojen yltäviä juoni- ja teemajatkumoit. Romaanisarja on kategoriana laaja, sillä siihen voidaan lukea niin kaksiosaiset kokonaisuudet kuin monikymmenosaiset teossarjat. Historiallinen romaani on eri aikakausina ollut lukuisin eri tavoin kytköksissä sarjamuotoiseen julkaisemiseen. En pyri tässä alaluvussa historiallisen romaanin tai romaanisarjan historian ja muotojen kattavaan kuvaukseen, vaan hahmottelen joitakin historiallisen romaanisarjan lähtökohtia ja keskityn erityisesti lajin sotienjälkeiseen kehitykseen ja vastaanottoon.

Sarjamuotoisen julkaisemisen tausta on muun muassa 1800-luvun ranskalaisen päivälehdistön *roman feuilleton* -jatkoromaaniperinteessä (mm. George Sand, Alexandre Dumas vanhempi, Honoré de Balzac) ja hieman sitä myöhäisemmässä viktoriaanisessa jatkoromaanissa (mm. Charles Dickens, Anthony Trollope), joka ilmestyi aikakauslehdissä (ks. esim. Law 2000; Malherbe 2008).² Suomessa esimerkiksi Zacharias Topeliuksen historiallisia romaaneja julkaistiin ranskalaisen mallin mukaan lehdissä. Sotienvälisenä aikana Ranskassa kehittyi *roman-fleuve* -lajityyppi, jonka laajat romaanisarjat painottivat mimeettisyyttä ja pyrkivät uudistamaan naturalismin ja realismin perintöä (Leblond 2010, 10, 19–21). Lajin tunnetuin teos on Marcel Proustin lähihistoriallinen *À la recherche du temps perdu* (1913–1927). Sotien jälkeen Proustin ja *roman-fleuve*-perinteen esimerkkiä seurasi joukko englantilaisia kirjailijoita, muun muassa Anthony Powell. Englantilaisen historiallisen romaanisarjan yllättävä nousu huomattiin myös tutkimuksessa (Felber 1996; Gilmour & Schwarz 2015; Higdon 1984; McEwan 1987; Swinden 1990; Middleton & Woods 2000).

Suomessa historiallisen romaanin tuotanto alkoi romantiikan aikana Topeliuksen ja Fredrika Runebergin teoksista. Historiallisen romaanisarjan läpimurto tapahtui vasta 1920–1930-luvuilla, jolloin sarjoja julkaisivat muun muassa Maila Talvio, Lempi Jääskeläinen ja Mika Waltari. Sotienjälkeisessä Suomessa koettiin 1970–1980-luvuilla vastaava ilmiö kuin 1950–1970-lukujen englantilaisessa kirjallisuudessa, kun maaseutuepiikaksi tai sukuromaaneiksi kutsutut teokset laajenivat moniosaisiksi romaanisarjoiksi. Voitto Ruohonen (1999, 269–270) tulkitsee teossarjat kehitysromaaneiksi niiden tunnustaman kehitysoptimismin takia ja toteaa niiden kaikkien olevan muunnelmia Väinö Linnan *Pohjantähti*-sarjasta (1959, 1960, 1962). Trendin arvostetuimpiin tekijöihin kuuluvat Eeva Joenpelto ja Heikki Turunen, mutta suurimman jäljen lieenee jättänyt Kalle Päätalo. Hänen 26-osainen *Iijoki*-sarjansa (1971–1995, 1998) on ilahduttavasti saanut myös kirjallisuudentutkijoiden huomiota viime vuosina (ks. esim. Karkulehto et al. 2022; Pulkkinen 2025; Pulkkinen [tulossa]; Ylönen 2013). Laila Hirvisaaren teokset voi liittää tähän trendiin, vaikka Hirvisaaren kirjallisissa keinoissa ja aihepiireissä on eroja suhteessa ajan muihin romaanisarjoihin. Kirjailijan teossarjat eivät ole yhtä ääneenlausutusti omaelämäkerrallisia kuin Päätalon tuotanto eivätkä linkity yhtä rajatusti tiettyyn paikkaan kuten Turusen *Raivaaja*-sarja (1978–1987) tai Joenpellon *Lohja*-teokset (1974–1980).

1970-luvulla erityisesti naisten kirjoittama historiallinen romanssi nousi angloamerikkalaisen populaarikirjallisuuden luetuimpien lajityyppien joukkoon (Wallace 2008, 150–175). Historiallinen romanssi – jota julkaistiin myös romaanisarjoina – sai kritiikkiä feministiseltä liikkeeltä, kuten Diane Wallace (2008) osoittaa. Kritiikki liittyi Wallacen (mts. 152–153) mukaan sekä muotoon että sisältöön: Ensinnäkin kritisoitiin teosten tapaa esittää sukupuolten välisiä taloudellisia ja emotionaalisia suhteita. Feministit, muun muassa Germaine Greer (1971), lukivat romansseja ”väärän tietoisuuden” eli patriarkaatin arvot omaksuneiden naisten kirjallisuutena. Toiseksi kritiikin kohteena oli muoto, sillä historiallinen romanssi poikkesi naisasialiikkeen suosimasta tunnustus-kirjallisuudesta. Suomessa historiallisen romanssin tärkein tekijä on Kaari Utrio, joka Hirvisaaren tavoin aloitti kirjallisen uransa 1970-luvulla.

Historiallisen romaanisarjan nousu herätti huomiota sotien jälkeen myös siksi, ettei kumpikaan edellä mainituista lajityypeistä – historiallinen romaani tai laaja romaanisarja – ollut modernistien suosiossa. Erityisesti historiallista romaania pidettiin modernismin tyyli- ja aateperiaatteiden vastaisena. Tämä käsitys ei niinkään ollut modernistikirjailijoiden kuin aikaansa seuraavien kirjallisuudentutkijoiden ja kriitikoiden, ja uudempi modernismitutkimus on haastanut kyseistä tulkintaa.³ Pohtiessaan modernismin paikkaa kirjallisuushistoriassa Paul de Man esitti, että ”historia ja moderniteetti saattavat olla jopa huonommin yhteen sovitettavissa kuin kirjallisuus ja moderniteetti”⁴ (de Man 1970, 384; suom. SK). Samansuuntaista tulkintaa historian merkityksestä esitti myös Michel Foucault (1986). Georg Lukács (1965) teki jyrkän eron modernismin sekä historiallisen romaanin ja sen realismin välille puoltaessaan historiallisen

romaanin ansioita. Myös Suomessa sotien jälkeen julkaistut historialliset (sarja)romaanit on haluttu nähdä irtautumisena modernistisesta estetiikasta, joskin niistä on myöhemmin löydetty myös modernistisia piirteitä (Stormbom 1963, 255). Käsitystä historiallisen romaanin – etenkin naisten kirjottaman historiallisen romaanin – vanhentuneisuudesta edistivät kirjallisuudentutkijat, muun muassa Kai Laitinen, joka löysi eritoten ennen sotia julkaistuista lajin teoksista romantiikan piirteitä ja topeliaanisia vaikutteita, kuten Anna Kortelainen (2020, 385–393) esittää. Niin ikään suomalaisessa sotienjälkeisessä lehtikritiikissä historiallisia romaanisarjoja lähestyttiin ajastaan jälkeen jääneinä (Nummi 1993, 187; Stormbom 1963, 193).⁵

Romaanisarjan ja historiallisen romaanin ohella on syytä mainita vielä kolmas laji, joka liittyy molempiin kiinteästi. *Sukuromaan*i (engl. *family saga*, saks. *Generationenroman*) kukoisti Euroopassa 1900-luvulla ennen sotia. Tällä lajityypillä viitataan romaanilajiin, joka kuvaa yhden perheen tai suvun elämää useamman sukupolven näkökulmasta. Läntisessä Euroopassa laji kuihtui sotien jälkeen, mutta kuten Lajos Szopori Nagy (1986) on esittänyt, poikkeuksen tähän muodostivat Itä-Euroopan maat ja Suomi. Edellä mainituilla alueilla sukuromaanista tuli keskeinen kirjallisuuden ilmiö 1900-luvun jälkipuoliskolla.

Kuten yllä oleva osoittaa, eivät historialliset romaanisarjat suinkaan kadonneet sotien jälkeen; pikemminkin oli kyse siitä, että niiden tuotanto siirtyi uusille kieli- ja kulttuurialueille, sekä siitä, että lajin edustajat painettiin kirjalliseen marginaaliin tai populaarikirjallisuuden kategoriaan. Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta historiallista romaanisarjaa rasittaa myös käsitys siitä, että sotienjälkeinen historiallinen romaanisarja torjuu modernistisen poetiikan ja on pikemminkin jäänne sitä edeltävästä kirjallisesta perinteestä kuin uutta luova kirjallisuudenlaji. Ehkäpä näistä syistä nimenomaan lajin kerronnallisia piirteitä käsittelevä tutkimus on jäänyt vähäiseksi sekä ulkomailla että Suomessa.⁶ Näin siitäkkin huolimatta, että klassisen narratologian käsitteistä moni perustuu Gérard Genetten (1980) tutkimukseen, joka käsittelee Proustin romaanisarjaa. Romaanisarjan tutkimuksen merkitystä puoltaa sekin, että sodanjälkeisen kirjallisuuden luetuimmat suomalaiskirjailijat – Hirvisaaren ohella muun muassa jo mainitut Linna, Päätaalo, ja Utrio sekä Pirjo Tuominen, Raija Oranen, Kirsti Manninen, Kjell Westö ja Sirpa Kähkönen – ovat kirjoittaneet historiallisia romaanisarjoja.⁷

Aineisto ja menetelmät

Aineistonani on kuusi Hirvisaaren teossarjaa: vuosina 1972, 1973 ja 1976 ilmestynyt *Lehmusten kaupunki* -sarja, joka täydentyi vuosina 2001–2004 yhteensä seitsenosaiseksi, 1980–1984 julkaistu viisiosainen *Kannas*-sarja, vuosina 1986–1991

ilmestynyt kuusiosainen *Laatokka*-sarja, 1993–1997 ilmestynyt viisiosainen *Sonja*-sarja, vuosina 1998, 1999 ja 2000 ilmestynyt *Viipuri*-trilogia ja tuoreimpana vuosina 2005–2009 julkaistu viisiosainen *Imatra*-sarja. Hirvisaaren 41 romaanin tuotannosta nämä teossarjat kattavat 31 teosta eli noin 76 prosenttia. Kyseessä on siis varsin edustava katsaus kirjailijan tuotantoon.

Olen valikoinut aineistokseni teossarjat, jotka ovat Hirvisaaren tuotannolle keskeisimpiä sekä taiteellisessa että populaarissa mielessä. Rajaus on syntynyt käytännön tarpeesta ja halustani keskittyä moniosaisiin teossarjoihin, joita on luettu Suomessa valtavasti, mutta tutkittu vain vähän tai ei lainkaan. Aineiston ulkopuolelle on rajautunut joukko 1970-luvulla kirjoitettuja yksittäisiä viihde- ja aikalaisromaaneja, kaksiosainen *Hamina*-sarja ja vuonna 1992 ilmestynyt historiallinen romaani *Vienan punainen kuu*. Tämän ohella olen rajannut aineistosta Hirvisaaren 2010-luvun tuotannon, jonka huipentumana voi pitää kaksiosaista Katariina Suuresta kertovaa *Keisarinna*-teossarjaa. Nähdäkseni *Keisarinna*-teokset poikkeavat Hirvisaaren historiallisen romaanisarjan perusrakenteesta – juuri siitä, jota yritän tällä artikkelilla hahmotella esiin. *Keisarinna*-romaanien vastaanotto muodosti murroksen kirjailijan uralla; tästä kertoo myös vuoden 2011 Finlandia-ehdokkuus.

Aineiston teossarjoissa liikutaan itäisen Suomen korpikylissä ja pikkukaupungeissa, mutta myös Pietarin, Viipurin, Helsingin ja Lontoon kaltaisissa keskuksissa. *Lehmusten kaupunki* -sarja alkaa 1920-luvulla ja kuvaa Lappeenrannan ratsuväkiprikaatin ja kaupunkilaisten jännitteistä rinnakkaiseloa. *Kannas*-sarja, Hirvisaaren kirjasarjoista kenties tunnetuin, seuraa pientä Karjalan kannaksen kyläyhteisöä ja sen hajoamista jatkosotaan ja evakkoteille. Sarja kuvaa yksityiskohtaisesti taistelut, joissa Viipuri hävittiin, mutta myös kotirintaman ja maansisäisen pakolaisuuden kokemukset. *Laatokka*-sarja alkaa balladinomaisena kuvauksena vienankarjalaisista korven nuorista, rakkaudesta ja ortodoksisesta uskosta, mutta kasvaa lopulta vaikuttavaksi tutkielmaksi Neuvostoliiton ensimmäisestä toisinajattelijoiden vankileiristä Solovetskista. *Sonja*-sarja sijoittuu tsaarin hoviin ja kuvaa ruhtinatar Sofia Orbelianin ja hänen jälkeläistensä elämää 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan loppuun ja keisarivallan kukistumiseen. *Viipuri*-trilogia kertoo saman perheen naisista kolmessa eri sukupolvessa, taustalla sekä pieni salokylä että kansainvälinen Viipuri, ennen sotia ja niiden jälkeen. *Imatra*-sarja rakentuu Imatran Valtionhotellin ja sen yläluokkaisen ja monikulttuurisen vierasjoukon ja lähellä sijaitsevan tehdasyhteisön ympärille. Sarja alkaa 1900-luvun ensimmäisinä vuosina ja keskittyy erityisesti naisten emansipaatioon.

Hirvisaaren sarjojen keskeisiä teemoja ovat paikallishistoria, erityisesti karjalaisuus, naisen ja lapsen asema, sota, historialliset kriisiajat sekä historian ja kulttuurin ylijäisyys. Hänen teoksissaan yhdistyvät ainakin sukuromaanin, sotaromaanin, realistisen romaanin sekä tietysti historiallisen romaanin lajipiirteet.

Taulukko 1: Taulukko Laila Hirvisaaren kuudesta teossarjasta ja niissä käytetyistä kerronnan keinoista. Huom. taulukko jakautuu koko aukeamalle.

teos	kartta	henkilö- luettelo	minä- kertoja	yks. 3. pers.	ekstradieг.	intradieг.	hetero- dieг.	homodieг.
Lehmusten kaupunki -sarja	x			x	x		x	
Kannas-sarja	x	x		x	x		x	
Laatokka-sarja				x	x		x	
Sonja-sarja		x	x		x	x	x	x
Viipuri-sarja	x	x	x	x	x	x	x	x
Imatra-sarja	x	x		x	x	x	x	x
Lehmusten kaupunki				x	x		x	
Unohduksen lumet				x	x		x	
Kukkivat kummut				x	x		x	
Syksyksi kotiin				x	x		x	
Koivu ja tähti				x	x		x	
Siellä jossakin	x			x	x		x	
Kallis kotimaa	x			x	x		x	
<i>Mäeltä näkyy toinen mäki</i>	x	x		x	x		x	
<i>Maa suuri ja avara</i>	x	x		x	x		x	
<i>Hylätyt talot, autiot pihat</i>	x	x		x	x		x	
<i>Vierailta poluilla, oudoilla ovilla</i>	x	x		x	x		x	
<i>Edessä elämän virrat</i>	x	x		x	x		x	
Pilvissä taivaanlaiva				x	x		x	
Maan kämmenellä				x	x		x	
Valamon yksinäinen				x	x		x	
Jäiden soitto				x	x		x	
Valkeat yöt				x	x		x	
Valoa kohti	x			x	x		x	
<i>Sonja</i>		x	x		x	x	x	x
<i>Valloakaasiat</i>		x	x		x	x	x	x
<i>Myrskyypilvet</i>		x	x		x	x	x	x
<i>Satakielimetsä</i>		x	x		x	x	x	x
<i>Viktoria</i>		x	x		x	x	x	x
Kylä järvien sylissä	x	x		x	x		x	
Siniset Viipurin illat	x	x		x	x		x	
Kesän korkea taivas		x	x		x	x		x
<i>Kruununpuisto</i>		x		x	x		x	
<i>Myrskyn edellä</i>	x	x		x	x		x	
<i>Grand Hotel</i>	x	x		x	x		x	
<i>Vuoksen helmi</i>	x	x		x	x		x	
<i>Pihkovan kellot</i>	x	x	x	x	x	x	x	x

Taulukon yläosassa teossarjat, alaosassa teossarjojen yksittäiset teokset. Yksittäisten teosten kohdalla fontti erottaa eri sarjat toisistaan.

fokalisaation tiheä vaihtelu	lapsi-fokalisoija	rinnakkaisia aikatasoja	kehyskertomus	kronologinen	epilogi	tekijän alkusana	t. loppusana	lähteet
x	x			x		x		x
x	x			x				
x	x	x						
	x		x	x			x	
x	x	x						
x	x			x				x
x				x				
x	x			x				
x	x			x				
x	x			x				
x	x			x				x
x	x			x				
x	x			x		x		x
x	x			x				
x	x			x				
x	x			x				
x	x			x				
	x			x				
x	x							
x								
x				x				
x				x				
				x				
		x						
	x		x	x				
				x				
			x	x				
				x				
			x	x	x		x	
x	x			x				
	x	x						
x								
x	x			x				
x				x				x
x				x				x
x				x				x
x				x				x
x				x				x

Metodini koostuu Hirvisaaren teosten lukemisesta, niiden rakennepiirteiden tunnistamisesta, taulukoinnista ja analyysistä. Analyysini perustuu klassisen narratologian, erityisesti Gérard Genetten, käsitteisiin. Keskityn esimerkiksi fokalisaatioon (Genette 1980, 189–211) ja parateksteihin (Genette 1997). Olen luonut luettelon erilaisista rakenneratkaisuista (esimerkiksi kerronnan muodot, fokalisaatio ja sen vaihdokset, paratekstuaaliset elementit, aikatasot, epilogit, sekä lähdeluettelo tai jokin muu tapa lähteyttää teoksen historiallista tietoa) ja taulukoinut nämä piirteet Excel-ohjelmassa. Taulukointi on ollut analyysini apuväline, sillä sen avulla olen voinut hallita laajaa aineistoa ja esittää suorittamani vertailun visuaalisessa muodossa. Taulukko ei kuitenkaan ole analyysini lopputulema vaan työvaihe kohti tulkintaa. Taulukoinnissa on myös rajoitteensa. Kerronnallisten piirteiden taulukointi binäärisessä on/ei ole -muodossa tekee taulukosta luettavan, mutta häivyttää osan teosten rakenteellisesta monimutkaisuudesta.⁸

Toiston ja variaation keinot romaanisarjassa

Lähestyn löytämiäni kerronnallisia piirteitä sarjallisuuden tutkimuksen perinteestä kumpuavalla jaotellulla toistoa ja variaatiota tuottaviin tekijöihin (ks. esim. Eco 1990, 86; Hopwood, Schaffer & Secord 2010, 277; Pyrhönen 2008, 111; Reimer et al. 2014a).

Hirvisaaren romaanisarjat luovat sarjojen sisäistä yhteneväisyyttä erityisesti *paratekstuaalisin* toiston keinoin. Paratekstillä tarkoitan Genetten (1997) määritelmän mukaisia kynnystekstejä, jotka ympäröivät romaanin leipätekstiä. Paratekstejä ovat esimerkiksi otsikot, kirjailijan nimi, esipuheet ja kirjalliset motot. Aineistoni kohdalla näistä tärkeimpiä ovat kartat ja henkilöluettelot. Hirvisaaren 31 romaanista yhteensä 14 sisältää kartan; henkilöluettelo löytyy 18 romaanista. Kartta avustaa lukijaa paitsi teoksen sisäisen maailman myös koko sarjan tilallisen kokonaisuuden hahmottamisessa. Henkilöluettelo toimii samankaltaisena muistin apuvälineenä henkilöhahmojen ja heidän suhteidensa mieleen palauttamisessa. Jokaisella Hirvisaaren kirjasarjalla on myös oma, tunnistettava kansitaiteensa; näin siis kansitaidekin korostaa yksittäisen teoksen suhdetta koko sarjaan.

Teosten nimet toimivat myös paratekstuaalisina vihjeinä sarjallisuudesta. Saman sarjan teosnimien pituus korreloi keskenään: *Laatokka*-sarjan teosnimissä on kaksi sanaa, *Sonja*-sarjan teosnimissä yksi sana, *Viipuri*-sarjan nimissä kolme sanaa. Tämä sääntö pätee kolmeen sarjaan kuudesta; luku nousee kuuteen kuudesta, mikäli yhtä teossarjaa kohden sallitaan yhden teosnimen poikkeus. Teosnimissä on muitakin sarjallistavia ja koherenssia tuottavia piirteitä, joiden analyysi vaatisi laajemman tilan. Esimerkkinä voi mainita erilaiset tunnerekisterit ja abstraktion tasot: *Laatokka*-sarjan teosnimissä korostuvat uskonnolliset, transsendentit ja abstraktit ilmaisut (*Pilvissä taivaanlaiva, Valoa kohti*), kun taas *Viipuri*-sarjan teosnimet ovat pittoreskeja ja romantisoivia, mutta myös hyvin konkreettisia (*Kylä järvien sylissä, Siniset Viipurin illat*).

Paratekstuaalisten keinojen ohella teokset sisältävät myös tekstuaalisia merkkejä, jotka viittaavat sarjojen aiempiin osiin. Näitä ovat anaforiset eli taaksepäin viittaavat tekstijaksot, joissa joko kertoja tai henkilöhahmo kertaa sarjan aiempien osien tapahtumia ja identifioi ennestään tuttuja henkilöhahmoja ja tapahtumapaikkoja. Danielsson (2002, 147) nimittää näitä intraseriaalisiksi eli sarjansisäisiksi viittauksiksi.

Hirvisaaren teossarjojen kohdalla sarjallisuus tehdään siis lukijalle selväksi paratekstien avulla. Mikäli lukija ei tunnista sarjallisuutta esimerkiksi kansitaitteen perusteella, viimeistään takakannen tai kirjan sivuliepeen teksti eksplikoi sarjan nimen ja sen aiemmat osat, usein myös teosten julkaisuvuodet. Tästä huolimatta jokaisen romaanin voi lukea itsenäisenä teoksena; runsaat anaforiset tekstijaksot takaavat sen, että lukija tietää tarvittavan, vaikkei olisi lukenut sarjan aiempia osia. Kyseinen seikka on huomioitu Hirvisaaren saamassa lehtikritiikissä (ks. esim. Garam 1997).

Sarjojen *ajallisessa rakenteessa* korostuvat mimeettisyyttä ja immersiota luovat toistuvat elementit. Näiden piirteiden tehtävä on helpottaa lukijan etenemistä laajassa sarjakokonaisuudessa. Sarjat etenevät kronologisesti lukuun ottamatta *Viipuri*-sarjaa, jossa kerronta kulkee eri aikatasoissa, ja *Laatokka*-sarjaa, jonka kaksi ensimmäistä teosta muodostavat poikkeaman ja jonka yhdessä osassa on myös rinnakkaisia aikatasoja. Vaikka sarjojen sisäinen järjestys on vakaa, on yksittäisten teosten välillä useasti ellipsejä ja vuosien mittaisia tiivistyksiä. Kehyskertomusten käyttö on huomattavan vähäistä; ainoastaan *Sonja*-sarjassa esiintyy kehyskertomus, jossa marsalkka Mannerheim saa luetavakseen nuoruudenihastuksensa muistelmat. Kehyskertomuksen puute luo toden tuntua ja välittömyyttä, mutta sujuvoittaa myös teoksesta toiseen siirtymistä. Kuten edellä on esitetty, on aikatasojen rinnakkaisuus harvinaista; tämä ratkaisu löytyy *Laatokka*- ja *Viipuri*-sarjoista, yhteensä vain kahdesta teoksesta⁹ kolmenkymmenenyhden joukossa. Historialliselle romaanisarjalle tyypillinen runsaus syntyy sen sijaan henkilöhahmojen määrästä, kuvauksen tarkkuudesta ja ajallisen perspektiivin laajuudesta.

Keskeiseksi toistuvaksi elementiksi voi laskea myös sen, että *kertojaratkaisut* pysyvät samoina sarjojen sisällä. Ainoa poikkeus tähän on *Viipuri*-sarja, jossa sarjan viimeinen romaani eroaa kerrontatilanteensa puolesta sarjan aiemmista osista. Hirvisaaren romaanisarjojen kerronta on pääosin hän-muotoista eli yksikön kolmannen persoonan kerrontaa. Kuudesta sarjasta vain yksi eli *Sonja*-sarja on kerrottu minä-muodossa. *Viipuri*-sarjassa esiintyy myös minä-muotoista kerrontaa sarjan viimeisessä romaanissa, mutta valtaosa sarjasta on kerrottu hän-muodossa. Sarjat siis heijastelevat suomalaisen romaanin valtavirtaa; Leevi Valkama (1983, 257) arvelee, että Aleksis Kiven kertojakeskeisyys asetti esimerkin, jota seurattessaan suomalainen romaani on painottanut yksikön kolmannen persoonan kerrontaa. Mielenkiintoista kyllä, minä-muotoisen kerronnan tärkein kehitys tapahtui Valkaman (1983, 261–263) mukaan Mika Waltarin laajoissa historiallisissa romaaneissa.

Aikarakenteiden ja kertojaan liittyvien keinojen osalta Hirvisaaren sarjat sijoittuvat lähelle realismin tyylikeinoja. Tätä yhteyttä vahvistaa niiden runsas kuvauksen ja dialogin määrä. Realistisen kirjallisuuden keinot ovat koherenssia tuottavia, korostaa Philippe Hamon (1992); tästäkin syystä ne siis taipuvat sarakirjallisuuden tarpeisiin.

Fokalisoijalla eli havaitsijalla viitataan tajuntaan, jonka kautta havainnot suodattuvat. Hirvisaaren teosten kohdalla kyse on käytännössä henkilöfokalisoijista. *Fokalisaation* osalta Hirvisaaren sarjojen erityispiirteeksi voi nimetä kaksi ilmiötä: lapsifokalisoijien runsauden ja nopeat fokalisaatioiden vaihdokset. Ensimmäinen huomio on tärkeä, sillä lapsifokalisoijat eivät tulkintani mukaan ole tyypillisiä suomenkieliselle historialliselle romaanille. Tämä huomio perustuu kartoitukseeni, jossa olen käynyt läpi muun muassa Juhani Ahon, Maila Talvion, Lempi Jääskeläisen, Mika Waltarin, Eeva Joenpellon ja Kaari Utrion historiallisia romaaneja. Historiallisissa romaaneissa esiintyy kyllä joitakin teini-ikäisiä ja täysi-ikäisyyden kynnyksellä seisovia henkilöfokalisoijia – näin esimerkiksi kehitysromaaneiksi rakentuissa Waltarin *Helsinki*-trilogiassa (1933–1935) ja Talvion *Itämeren tytär* -trilogiassa (1929, 1931, 1936) – mutta alle 12-vuotiaiden fokalisoijien määrä on vähäinen. Kaikissa tarkastelemissani Hirvisaaren sarjoissa on yksi tai useampi lapsifokalisoija. Heidän perspektiivinsä on keskeinen erityisesti *Kannas*-, *Lehmusten kaupunki*- ja *Viipuri*-sarjoissa. Hirvisaaren teossarjat ovat tältä osin uudistaneet suomalaista historiallisen romaanin perinnettä. Kuten tuonnempana osoitan, lapsifokalisoijan rooli on tärkeä etenkin sarjojen loppujen kohdalla.

Fokalisaation tiheällä vaihtelulla tarkoitan kerrontaa, jossa näkökulma vaihtuu kertojan ja henkilöhahmojen välillä useita kertoja yhden luvun aikana. Fokalisaation tiheää vaihtelua esiintyy etenkin *Lehmusten kaupunki*-, *Kannas*-, *Viipuri*- ja *Imatra*-sarjoissa eli sarjoissa, joita voi luonnehtia yhteisön kuvauksiksi. Kerronnan keino – useiden henkilöhahmojen perspektiivien yhdistäminen – tukee näissä sarjojen teemaa eli pieniyhteisön kuvausta. Se on keskeinen variaatiota tuottava väline Hirvisaaren kirjasarjoissa. Esimerkiksi voi nostaa kaksi teosta: romaanin *Lehmusten kaupunki* (1972) ensimmäinen luku vuorottelee kertojan, kolmen henkilöhahmon ja kaupunkilaisia edustavan kollektiivin välillä, kun taas romaani *Kruununpuiston* (2005) ensimmäinen luku, 15 sivua, sisältää tulkinnasta riippuen 8–9 fokalisoijaa. Henkilöfokalisaation korostuminen ja nopeat fokalisaation vaihdokset ovat modernistisen kirjallisuuden keinoja; Hirvisaaren sarjat lähenyvät tältä osin myös modernismin tyylipiirteitä, kun taas historiallisessa romaanissa on tyypillisesti seurattu yhtä tai korkeintaan muutamaa fokalisoijaa.¹⁰

Epiloginen näkökulmanvaihdos Hirvisaaren sarjojen tunnuspiirteenä

Hirvisaaren sarjamuodon keskeinen piirre on sarjan viimeisessä osassa tapahtuva suuri näkökulmanvaihdos. Tämä toteutuu siten, että sarjan viimeinen

romaanin katkaisee aiemmista osista tutun ajallisen ja juonellisen jatkumon. Teossarjojen viimeiset romaanit irrottautuvat myös aiempien osien päähenkilöistä ja nostavat keskiöön joko heidän lapsensa tai muut seuraavaa sukupolvea edustavat henkilöhahmot ja heidän fokalisaationsa. Huomionarvoista on myös se, että nämä viimeisten osien päähenkilöt edustavat useasti eri yhteiskuntaluokkaa kuin aiempien osien päähenkilöt. Edellä mainittu kaava on löydettävissä *Kannas*-sarjasta, *Sonja*-sarjasta, *Viipuri*-sarjasta, *Imatra*-sarjasta ja hieman muunneltuna myös *Laatokka*-sarjasta.¹¹

On toki tavallista, että laajan historiallisen romaanisarjan tai sukuromaanin edetessä päähenkilöksi nousee aiemman päähenkilön lapsi. Hirvisaaren romaanisarjojen tapauksessa kyse ei kuitenkaan ole vain tästä vaan laajemmasta siirtymästä toiseen sosiaaliseen todellisuuteen. Formalisti Boris Eichenbaumin (2002, 232) teoriaa mukaillen voisi sanoa, että Hirvisaaren teossarjojen viimeiset osat ovat epilogisessa suhteessa sarjojen aiempiin osiin. Epilogilla tarkoitetaan teoksen loppuosaa, joka täydentää päättynyttä teosta tai kehittää sen teemoja. Kuten epilogissa, myös näissä teoksissa siirtymä ajassa ja paikassa tarjoaa lukijalle uuden näkökulman aiemmin kerrottuun; ja kuten epilogin, myös näiden teosten keskeistä sisältöä on *Nachgeschichte*, teosten pääkertomusta tulkitseva ja täydentävä jälkitarina (Eichenbaum 2002, 232; ks. myös Torgovnick 1981, 11–12).

Otetaan esimerkki *Imatra*-sarjasta, joka kuvaa Valtionhotellin seurapiiri-elämää ja siellä toimivan Julia Sorokinan elämänvaiheita vuosina 1904–1911. Ohessa kuvataan myös hotellin lähellä sijaitsevan Ritikanrannan työläisyhteisön henkistä ja sosiaalista kehitystä. Nämä aiheet hallitsevat sarjan osia 1–4. Aiemmista osista poiketen sarjan viimeinen osa *Pihkovan kellot* (2009) sijoittuu nykyisen Viron ja Venäjän rajalla sijaitsevaan Pihkovaan ja seuraa siellä aiemmista *Imatra*-kirjoista tutun ritikanrantalaistytön Anni Kristiinan työtä kenttä-sairaalassa. *Imatra*-sarjan viimeinen osa ottaa siis etäisyyttä aiempiin osiin sekä maantieteellisesti että sosiaalisesti: Suomen Imatran sijasta miljöönä onkin Venäjän Pihkova, ja Valtionhotellin seurapiiri-elämän sijasta teoksen täyttää rintamasairaalan raskas ja likainen hoitotyö. Samankaltainen ratkaisu löytyy 1990-luvulla julkaistusta *Sonja*-sarjasta. Sarjan ensimmäiset neljä osaa keskittyvät kuvaamaan pietarilaisen Sofia Orbelianin aatelistelämää hovissa vuosien 1875–1917 välisenä aikana. Sarjan viidennen osan, *Viktorian* (1997), päähenkilö onkin Sonjan kamaripalvelijattaren tytär Viktoria. Hovielämä on mennyttä, tilalla on vastaperustetun Neuvostoliiton myrskyisä arki. Jälleen tapahtuu siirtymä päähenkilöstä toiseen, yhteiskuntaluokasta toiseen ja sosiaalisesta todellisuudesta toiseen.

Hirvisaaren teossarjojen alkuja hallitsevat usein säätyläis- tai jopa aatelistä päähenkilöt, mutta sarjojen viimeiset teokset kuvaavat keski- tai työväenluokkaan kuuluvia naisia, joille vapautuva säätykierto ja modernisoitua yhteiskunta tarjoavat mahdollisuuden koulutuksen hankkimiseen ja itsenäisen uran luomiseen. Samanaikaisesti yläluokan roolit ja elämänkohtalot jäävät taka-alalle. Näin on erityisesti *Sonja*-sarjassa ja *Imatra*-sarjassa, mutta sama kouluttautumisen

ja kansalaisosallistumisen tematiikka korostuu myös niissä teossarjoissa, jotka alkavat maaseutukylien tai työväenluokan kuvauksina. Tästä esimerkiksi käyvät *Viipuri-* ja *Kannas-*sarjat. *Viipuri-*sarja alkaa kertomuksena Ida Mariasta, joka on salokylän vauraimman talon emäntä mutta luopuu asemastaan ja säädystään onnettoman avioliittonsa takia ja muuttaa kaupunkiin. Sarjan päätösosa *Kesän korkea taivas* (2000) keskittyy Ida Marian tyttärentyttäreeseen Anniin, jolla on jo yliopisto-opintoja takanaan, lisää niitä edessä ja kirjailijan ammatti kutsumuksena. *Kannas-*sarja alkaa kuvauksena tiiviistä agraari- ja suku yhteisöstä, joka elää Viipurin tuntumassa mutta pitää vielä kiinni matalien luokkaerojen ja omavaraisuuden eli vähäisen työnjaon perinteistä. Sarjan viimeinen romaani *Edessä elämän virrat* (1984) sijoittuu kuitenkin Turkuun ja tarkentaa katseen nuoreen Lauraan ja hänen koulutiehensä. Samalla seurataan etäämmältä aiempien osien päähenkilön, Luran äidin Helmi Elisan, opintoja Kättilöopistolla.

Tulevaisuus, Hirvisaaren teossarjat vihjaavat, on kouluttautuvan ja uraa luovan, keskiluokkaan kuuluvan tai siihen pian kohoavan naisen. Hirvisaaren sarjat linkittyvät näin suomalaisen sukuromaanin lajiin, jolle keskeiseksi teemaksi Szopori Nagy (1986, 46–57) on osoittanut suvun yhteiskunnallisen nousun ja yli-päättään yhteiskunnallisen edistyksen käsittelyn. Edistyksen tematisoituminen Hirvisaaren sarjoissa on muunnelma ”kehitysoptimismista”, jota Ruohonen (1999, 269–270) löytää monista 1970–1980-lukujen romaanisarjoista.

Ennen kaikkea tällainen rakennerratkaisu horjuttaa tunnetta siitä, että romaanisarja lähestyy loppuaan. Uuden päähenkilön ja uuden tapahtumaympäristön esitleminen teossarjan päättävässä romaanissa luo tunteen siitä, ettei sarjan tarina pääty vaan avautuu kohti uutta. Marianna Torgovnick (1981, 13–14) kutsuu tällaista lopetusta tangentiaaliseksi eli sivuavaksi: tangentiaalinen loppu esittelee uuden aiheen, joka ei jatka teoksen alku- ja keskiosien kertomuslinjoja vaan luo niitä sivuavan tarinan. Hirvisaaren sarjamuodossa tunnetta uudesta alusta vahvistaa se, että viimeisten osien päähenkilöt ovat nuoria ja aiemmissa sarjan osissa esiintyvien henkilöahmojen jälkeläisiä; teossarjojen viimeiset osat keskittyvät siis nuorten ihmisten elämään.

Dynaaminen ratkaisu haastaa lukijaa. Teossarjojen viimeiset osat rikkovat tunteen koherenssista, jota aiemmissa romaaneissa on monin eri keinoin vaa-littu. Toisaalta, koska piirre esiintyy jopa viidessä tarkastelemistani kuudesta sarjasta, voi sanoa, että Hirvisaaren tuotantoon perehtyneelle lukijalle tästäkin variaatiota tuottavasta piirteestä tulee tuttu ja ennakoitava. Epilogisen näkökulmanvaihdoksen voi siis nimetä Hirvisaaren sarjoja yli sarjarajojen yhdistäväksi piirteeksi.

Lopuksi

Historiallisen romaanisarjan vastaanottoon sodanjälkeisenä aikana on vaikuttanut käsitys siitä, ettei laji sovi yhteen modernistisen taidekäsityksen kanssa.

Tämän ohella lajin vastaanottoa on värittänyt sekä sen historiallinen että 1970-luvulla uudelleen voimistunut kytky populaarikirjallisuuteen. Hirvisaaren kuuden romaanisarjan tarkastelu on tässä artikkelissa osoittanut, että helppona ja viihteellisenä pidetty kirjallisuus voi sisältää eri kirjallisuudenlajeja uudistavia ja niitä luovalla tavalla yhdistäviä ratkaisuja. Kuten Hirvisaaren epilogisia näkökulmanvaihdoksia tutkittaessa käy ilmi, nämä rakenneratkaisut ovat haastavia ja tekevät kyseisistä teossarjoista mainettaan monitulkintaisempia ja sofistikoituneempia. Hirvisaaren teossarjojen epilogiset näkökulmanvaihdokset tuottavat tulkintaa historiasta avoimena, dynaamisena ja lakkaamatta uudistuvana.

Historiallinen romaanisarja on lajityyppi, jonka kerronnassa korostuvat koherenssia tuottavat keinot. Laji soveltuu näin ollen kerronnallistamaan prosesseja, jotka ovat laajoja, vaikeasti hahmotettavia ja hitaasti kehittyviä. Hirvisaaren tuotannossa koherenssia luovat piirteet yhdistyvät kuitenkin lajityypille epätyypillisiin variaation keinoihin ja piirteisiin, jotka ovat myös muodon tutkimuksen näkökulmasta mielenkiintoisia. Kyseisten teossarjojen analyysi täydentää ymmärrystä sodanjälkeisen kirjallisuutemme kehityksestä ja toimii muistutuksena siitä, että korkeakirjallisina pidettyjen lajien ohella myös muut kirjallisuuden osa-alueet muuntuvat, kehittyvät ja osallistuvat aktiivisesti sekä kirjallisuutta että maailmaamme koskeviin keskusteluihin.

Viitteet

- 1** Kiitän vertaisarvioijia ja päätoimittajia hyödyllisestä palautteesta!
- 2** Jatkokertomuksia oli julkaistu aiemminkin, mutta kuten Law (2000, 7) esittää, 1700-luvun jatkokertomukset eivät noudata romaanin lajiperiaatteita ja ovat usein alkuperäistekstien uusintapainoksia, lyhennelmiä tai käännöksiä, minkä ohella ne julkaistiin tasamittaisina jaksoina; niiltä siis puuttuu jatkoromaanille tyypillinen sarjallinen rakenne.
- 3** James Longenbach (2014) löytää T. S. Eliotin *Waste Landista* (1922) ja Ezra Poundin *The Cantosista* (1933) vireän kiinnostuksen historiaan. Selvemmin kiinnostus historiaan näkyy Virginia Woolfin *Orlandossa* (1928), joka on historiallinen romaani. Ks. myös Scanlan (2014, 3–22).
- 4** "[--] history and modernity may well be even more incompatible than literature and modernity."
- 5** Tätä käsitystä edesauttoi se, että historialliset trilogiat olivat 1930-luvulla trendi, kuten Jyrki Nummi (1993, 328 av2) esittää. Taustalla vaikutti kirjallisuuskäsitysten kamppailu, joka kärjistyi tamperelaisten realistien ja helsinkiläisten modernistien kiistaksi (Varpio 1979, 21–29).
- 6** Yksi selittävä tekijä lienee myös historiallisten romaanisarjojen laajuus. Suomessa poikkeuksen muodostaa Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogia, jota on tutkittu myös rakenteen osalta (ks. esim. Nummi 1993, 214–215). Mari Hatavara (2007) erittelee tutkimuksessaan Fredrika Runebergin ja Topeliuksen 1850–1860-lukujen romaanien kerronnallista rakennetta.
- 7** Lajin suosiosta naislukijoiden keskuu-

nessa ks. Launis et al. (2018).

8 Esitän taulukossa yksittäisen teoksen päälinjat – esimerkiksi kertoja- ja fokalisaa-tioratkaisut – mutta jätän näitä taulukoidessani huomiotta esimerkiksi lyhyet sisäkertomukset tai kertomuksiin upotetut kirjeet. Tämä siksi, että taulukon tarkoitus on mahdollistaa vertailu Hirvisaaren eri teossarjojen välillä. Yksittäisen teoksen kattava analyysi sen sijaan vaatisi taulukkoa laajemman esitystavan.

9 En ole laskenut tähän satunnaisia takauksia, joita esiintyy liki kaikissa Hirvisaaren romaaneissa. Myös *Viipuri*-sarjan viimeisessä osassa *Kesän korkea taivas* on rinnakkain aikatasoja siten, että kerrontatilanteessa on kyse henkilöhahmojen muisteluista, joita nuori sukulainen kuuntelee. En laske romaania rinnakkaisia aikatasoja hyödyntäväksi, koska muistelutilanteet ja niiden kerronta nousevat romaanissa kohosteiseen asemaan, eli aikatasojen vaihdot motivoidaan keskustelutilanteella.

10 Vastaavaa näkökulmien runsautta ja henkilöfokalisaation tiheää vaihtelua löytyy Jääskeläisen ennen sotia julkaistusta *Weckrooth*-sarjasta (1930–1933) ja *Natalia von Engelhardt*-sarjasta (1935–1937). Jääskeläinen on poikkeus sotia edeltävänä aikana ja lienee tämän keinon tienraivaaja historiallisen romaanin lajissa, kuten Kirsti Manninen (1989) esittää. Talvion 1920–1940-lukujen tuotantoa hallitsee henkilöfokalisaation

rinnalla vahva kertoja, kuten myös Waltarin *Helsinki*-trilogiaa; kertojan rooli korostuu molempien teoksissa muun muassa siksi, että niissä on runsaasti epäsuoraa esitystä. *Helsinki*-trilogiassa teokset myös kiinnittyvät kulloisenkin teoksen päähenkilön fokalisaatioon. Poikkeuksen muodostaa trilogian avaus *Mies ja haave* (1933), jonka ensimmäinen luku sisältää useita henkilöfokalisoi-ja.

11 *Laatokka*-sarjan maailma on muihin sarjoihin verrattuna syrjäisempi ja agraarisempi. Sarjassa on myös laajempi valikoima keskeisiä henkilöhahmoja kuin muissa Hirvisaaren sarjoissa. *Laatokka*-sarja alkaa vauraan maatalon ja sitä hallitsevan emännän kuvauksena, liikkuu sieltä Valamon munkkien pariin, siirtyy kuvaamaan bolshevikkipinallisia Venäjällä ja Euroopassa ja keskittyy lopulta Solovetskin vankileiriin ja sieltä pakenevaan naiseen. Sarjan teokset eivät hahmotu vain romaanisarjaksi vaan myös romaanipareiksi, sillä näkökulma vaihtuu joka kolmannessa teoksessa. Kokonaisuudesta on kuitenkin löydettävissä Hirvisaaren sarjoille tyypilliset siirtymät ylemmästä sosiaaliluokasta alempaan ja vanhemmasta sukupolvesta nuorempaan. Siirtymä yläluokasta alempaan sosio-ekonomiseen luokkaan tapahtuu kahden viimeisen romaanin aikana, ei siis vasta pää-tösromaanissa. Tämä johtuu siitä, että toisin kuin muut Hirvisaaren sarjat, *Laatokka*-sarja ei etene kronologisesti.

Lähteet

Aineisto

Hietamies, Laila 1972. *Lehmusten kaupunki*. Lehmusten kaupunki -sarja. Helsinki: Otava.

———1973. *Onohduksen lumet*. Lehmusten kaupunki -sarja. Helsinki: Otava.

———1976. *Kukkivat kummut*. Lehmusten kaupunki -sarja. Helsinki: Otava.

———1980. *Mäeltä näkyy toinen mäki*. Kannas-sarja. Helsinki: Otava.

- 1981. *Maa suuri ja avara*. Kannas-sarja. Helsinki: Otava.
- 1982. *Hylätyt talot, autiot pihat*. Kannas-sarja. Helsinki: Otava.
- 1983. *Vierailla poluilla, oudoilla ovilla*. Kannas-sarja. Helsinki: Otava.
- 1984. *Edessä elämän virrat*. Kannas-sarja. Helsinki: Otava.
- 1986. *Pilvissä taivaanlaiva*. Laatokka-sarja. Helsinki: Otava.
- 1987. *Maan kämmenellä*. Laatokka-sarja. Helsinki: Otava.
- 1988. *Valamon yksinäinen*. Laatokka-sarja. Helsinki: Otava.
- 1989. *Jäiden soitto*. Laatokka-sarja. Helsinki: Otava.
- 1990. *Valkeat yöt*. Laatokka-sarja. Helsinki: Otava.
- 1991. *Valoa kohti*. Laatokka-sarja. Helsinki: Otava.
- 1993. *Sonja*. Sonja-sarja. Helsinki: Otava.
- 1994. *Valkoakaasiat*. Sonja-sarja. Helsinki: Otava.
- 1995. *Myrskypilvet*. Sonja-sarja. Helsinki: Otava.
- 1996. *Satakielimetsä*. Sonja-sarja. Helsinki: Otava.
- 1997. *Viktoria*. Sonja-sarja. Helsinki: Otava.
- 1998. *Kylä järvien sylissä*. Viipuri-sarja. Helsinki: Otava.
- 1999. *Siniset Viipurin illat*. Viipuri-sarja. Helsinki: Otava.
- 2000. *Kesän korkea taivas*. Viipuri-sarja. Helsinki: Otava.
- 2001. *Syyskyksi kotiin*. Lehmusten kaupunki -sarja. Helsinki: Otava.
- 2002. *Koivu ja tähti*. Lehmusten kaupunki -sarja. Helsinki: Otava.
- 2003. *Siellä jossakin*. Lehmusten kaupunki -sarja. Helsinki: Otava.
- 2004. *Kallis kotimaa*. Lehmusten kaupunki -sarja. Helsinki: Otava.
- Hirvisaari, Laila 2005. *Kruununpuisto*. Imatra-sarja. Helsinki: Otava.
- 2006. *Myrskyn edellä*. Imatra-sarja. Helsinki: Otava.
- 2007. *Grand Hotel*. Imatra-sarja. Helsinki: Otava.
- 2008. *Vuoksen helmi*. Imatra-sarja. Helsinki: Otava.
- 2009. *Pihkovan kellot*. Imatra-sarja. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

- Anderson, Jean, Carolina Miranda & Barbara Pezzotti (toim.) 2015. *Serial Crime Fiction. Dying for More*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9781137483690.
- Danielsson, Karin Molander 2002. *The Dynamic Detective. Special Interest and Seriality in Contemporary Detective Series*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Dunn, Maggie & Ann Morris 1995. *The Composite Novel. The Short Story Cycle in Transition*. New York: Twayne Publishers.
- Eco, Umberto 1990. *The Limits of Interpretation*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eichenbaum, Boris 2002 (1971). "O. Henry and the Theory of the Short Story". (O. Genri i teoriya novelly, 1927, käänt. I. V. Titunik.) Teoksessa *Readings in Russian Poetics. Formalist and Structuralist Views*. Toim. Ladislav Matejka & Krystyna Pomorska. Chicago: Dalkey Archive Press, 227–270.
- Felber, Lynette (toim.) 1996. *Gender and Genre in Novels without End. The British Roman-Fleuve*. Gainesville: University Press of Florida.
- Garam, Sirkka 1997. Sonja-sarjan viides tiili. *Savon Sanomat* 1.12.1997, 15.
- Genette, Gérard 1980. *Narrative discourse. (Discours du récit, 1972.)* Käänt. Jane E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press.

- Genette, Gérard 1997. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. (Seuils, 1987.) Käänt. Janet E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilmour, Rachael & Bill Schwarz 2015. *End of Empire and the English Novel since 1945*. Oxford: Manchester University Press. DOI: 10.7765/9781784991784.
- Greer, Germaine 1971. *The Female Eunuch*. London: Paladin.
- Haapala, Vesa 2011. Sarjallisuus ja kysymys luonnosta Juhani Ahon *Lastuja. Kertomuksia ja kuvauksia* -kokoelmassa. Teoksessa *Pariisista Iisalmeen. Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho*. Toim. Jyrki Nummi, Riikka Rossi & Saija Isomaa. Helsinki: SKS, 241–281.
- Hamon, Philippe 1992. Major Features of Realist Discourse. (*Un discours contrainte*, 1973.) Teoksessa *Realism*. Toim. Lilian R. Furst, käänt. Lilian R. Furst & Seán Hand. London: Longman, 166–186.
- Hatavara, Mari 2007. *Historia ja poetiikka Fredrika Runebergin ja Zacharias Topeliuksen historiallisissa romaaneissa*. Helsinki: SKS.
- Higdon, David Leon 1984. *Shadows of the Past in Contemporary British Fiction*. London: Macmillan. DOI: 10.1007/978-1-349-04761-1.
- Hopwood, Nick, Simon Schaffer & Jim Secord 2010. Seriality and Scientific Objects in the Nineteenth Century. *History of Science* 48(3–4), 251–285. DOI: 10.1177/007327531004800301.
- Ingram, Forrest L. 1971. *Representative Short Story Cycles of the Twentieth Century. Studies in a Literary Genre*. Hague: Mouton. DOI: 10.1515/9783110888546.
- Karkulehto, Sanna, Veronika Laippala, Kati Launis, Jaana Märsynaho, Maija Saviniemi & Minna Sääskilahti 2022. Selkosten Proust taipuu moneen. Iijoki-korpus ja digitaalisen tekstilouhinnan mahdollisuudet. Teoksessa *Kalle Pääatalo tutkijoiden silmin*. Toim. Maija Saviniemi. Helsinki: SKS, 170–189.
- Kelleter, Frank (toim.) 2017. *Media of Serial Narrative*. Columbus: The Ohio State University Press. DOI: 10.2307/j.ctv1ocrd8x.
- Kortelainen, Anna 2020. Tapaus Lempi Jääskeläinen. Teoksessa *Monumenteista tanssiaskeliin. Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944*. Toim. Anna Ripatti ja Nuppu Koivisto. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 372–397.
- Launis, Kati Johanna, Eugene Cherny, Mats Neovius, Olli Nurmi, & Mikko Vainio 2018. Mitä naiset lukevat? *Avain – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (2018)4, 4–21. DOI: 10.30665/av.76461.
- Law, Graham 2000. *Serializing Fiction in the Victorian Press*. London: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9780230286740.
- Leblond, Aude 2010. *Poétique du roman-fleuve, de Jean-Christophe à Maumort*. Paris: Université de la Sorbonne nouvelle – Paris III.
- Linko, Maaria 1997. Laila Hietamiehen teokset voimanlähteenä. Saini ja Kannas-sarjan herättämät muistot. Teoksessa *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Toim. Katarina Eskola & Eeva Peltonen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 171–197.
- Linko, Maaria 1998. *Aitojen elämysten kaipuu. Yleisön kuvataiteelle, kirjallisuudelle ja museoilta antamat merkitykset*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Longenbach, James 2014. *Modernist Poetics of History. Pound, Eliot, and the Sense of the Past*. Princeton: Princeton University Press.
- Loock, Kathleen (toim.) 2014. *LWU – Literatur in Wissenschaft und Unterricht* 47(1–2).
- Lukács, Georg 1962. *The Historical Novel*. (*Der Historische Roman*, 1955 [1937]) Käänt. Hannah & Stanley Mitchell. London: Merling Press.
- Malherbe, Jean-Yves 2008. Tekijä-käsite ja ranskalainen jatkokertomuksen perinne. Teoksessa *Tekijyyden ulottuvuuksia*. Toim. Eeva Haverinen, Erkki Vainikkala & Tuomo Lahdelma, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 132–147.
- Man, Paul de 1970. Literary History and Literary Modernity. *Daedalus* 99(2), 384–404.
- Mann, Susan Garland 1989. *The Short Story Cycle. A Genre Companion and Reference Guide*. New York: Greenwood Press.

- Manninen, Kirsti 1989. Puhdasta historiaa. Teoksessa *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Toim. Maria-Liisa Nevala. Helsinki: Otava, 458–462.
- Maskarinec, Malika (toim.) 2023. *Truth in Serial Form. Serial Formats and the Form of the Series, 1850–1930*. Berlin: De Gruyter. DOI: 10.1515/9783110795110-001.
- McEwan, Neil 1987. *Perspective in British Historical Fiction Today*. Basingstoke: Macmillan. DOI: 10.1007/978-1-349-08261-2.
- Middleton, Peter & Tim Woods 2000. *Literatures of Memory. History, Time, and Space in Postwar Writing*. Manchester: Manchester University Press.
- Nagy, Lajos Sz. 1986. *Suomalainen sukuromaani*. Helsinki: SKS.
- Nummi, Jyrki 1993. *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaanit Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. Porvoo: WSOY.
- Pettitt, Clare 2020. *Serial Forms. The Unfinished Project of Modernity, 1815–1848*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198830429.001.0001.
- Pettitt, Clare 2022. *Serial Revolutions 1848. Writing, Politics, Form*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198830412.001.0001.
- Pulkkinen, Veijo 2025. Kun Kalle Päätalot tietokoneen osti. Uuden kirjoitusteknologian käyttöön-otto syntysähköisten käsikirjoitusten valossa. Teoksessa *Päättämätön savotta. Analyysijä Kalle Päätalot tuotannosta*. Toim. Maija Saviniemi. Helsinki: SKS. [painossa]
- Pulkkinen, Veijo (tulossa). *On the Banks of the Bitstream. A Digital Forensic Text Genetic Study of Kalle Päätalot's Born-Digital Writing Process*.
- Pyrhönen, Heta 2008. Sarjallisuudesta kirjallisuudessa. Teoksessa *Vuosikirja 2007*. Toim. Matti Saarnisto. Helsinki: Suomalainen Tiedakatemia, 109–115.
- Reimer, Mavis, Nyala Ali, Deanna England & Melanie Dennis Unrau 2014a. Introduction. The Compulsion to Repeat. Teoksessa *Seriality and Texts for Young Readers. The Compulsion to Repeat*. Toim. Mavis Reimer, Nyala Ali, Deanna England & Melanie Dennis Unrau. London: Palgrave Macmillan, 1–33. DOI: 10.1057/9781137356000_1.
- Reimer, Mavis, Nyala Ali, Deanna England & Melanie Dennis Unrau (toim.) 2014b. *Seriality and Texts for Young People. The Compulsion to Repeat*. London: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9781137356000.
- Rothöhler, Simon 2020. *Theorien der Serie zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Ruohonen, Voitto 1999. Kirjallisuus ja arvokriisi. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Yrjö Varpio & Lasse Koskela. Helsinki: SKS, 268–279.
- Scanlan, Margaret 2014 (1990). *Traces of Another Time. History and Politics in Postwar British Fiction*. Princeton: Princeton University Press. DOI: 10.1515/9781400860937.
- Stein, Daniel, ja Lisanna Wiele (toim.) 2019. *Nineteenth-Century Serial Narrative in Transnational Perspective, 1830s–1860s. Popular Culture—Serial Culture*. Cham: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-3-030-15895-8.
- Stormbom, N.-B. 1963. *Väinö Linna. Kirjailijan tie*. Suom. Antti Nuuttila. Porvoo: WSOY.
- Swinden, Patrick 1990. *The English Novel of History and Society, 1940–80. Richard Hughes, Henry Green, Anthony Powell, Angus Wilson, Kingsley Amis, V. S. Naipaul*. Lanham: Macmillan.
- Torgovnick, Marianna 1981. *Closure in the Novel*. Princeton: Princeton University Press.
- Valkama, Leevi 1983 (1960). *Proosan taide. Viisi tutkielmaa*. Helsinki: WSOY.
- Varpio, Yrjö 1979. *Pentikulma ja maailma. Tutkimus Väinö Linnan teosten kääntämisestä, julkaisemisesta ja vastaanotosta ulkomailla*. Helsinki: WSOY.
- Wallace, Diana 2008. *The Woman's Historical Novel. British Women Writers, 1900–2000*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ylönen, Ritva 2013. *Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalot liijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*. Tampereen yliopisto, väitöskirja. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9214-3> (28.5.2025).